

PUHEENVUOROJA

JÄRJESTÖLÄHTÖISEN AUTTAMISTYÖN UUDET VAATTEET

Satu Kaleva ja Jukka Valkonen*

Johdanto

Kansalais- ja kansanterveysjärjestöjen toiminnan kuvaamisessa on viime vuosina yleistynyt käsite ”järjestölähtöisyys”. Käsite on keskeinen erityisesti sosi-aali- ja terveysjärjestöjen toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. ”Järjes-tölähtöisen auttamistyön” rahoitus on keskeisellä tavalla yhteydessä myös palvelujen järjestämiseen ja ihmisten avuntarpeeseen vastaamiseen. Mutta mitä on järjestölähtöisyys auttamistyössä? Minkälaiseen auttamistyöhön tällä käsitteellä viitataan? Vaikka järjestölähtöisyydellä oletetaan olevan jokin yhtei-sesti ymmärretty sisältö, tätä sisältöä ei kirjallisuudessa juuri koskaan avata. Järjestölähtöisen auttamistyön käsitteelle ei näytä löytyvän lakeihin tai asetuk-siin perustuvaa yksiselitteistä määritelmää, ja rahoittajien strategiapapereissa, ministeriötason raporteissa ja järjestöjen projektiselosteissa käsitettä käyte-tään vaihtelevissa yhteyksissä ilman täsmällisiä määritelmiä.

Olisi tärkeää käydä yhteistä keskustelua siitä, minkälaiseen toimintaan jär-jestölähtöisellä auttamistyöllä viittaamme ja miten sitä käytämme, koska järjes-tölähtöisyys-käsitteellä esimerkiksi perustellaan järjestöjä koskevia päätöksiä. Yhteisten sääntöjen ja käsitteiden selkeyttäminen tukisi kaikkien osapuolten yhteistyötä ja toimintaan liittyvää päätöksentekoa. Tässä kirjoituksessa tar-kastellaan erilaisia tapoja käyttää järjestölähtöisen auttamistyön käsitettä ja

*Satu Kaleva on projektisuunnittelija Suomen Mielen terveysseuran kehittämissyksikkö Horisontissa. *Email: satu.kaleva@mielenterveysseura.fi* Jukka Valkonen on kehittämisspää-likkö Suomen Mielen terveysseuran kehittämissyksikkö Horisontissa. *Email: jukka.valko-nen@mielenterveysseura.fi*

rakennetaan näkemystä siitä, minkälaista auttamistyötä olisi mielekästä kutsua järjestölähtöiseksi.

Järjestöt ja yleishyödyllisten palvelujen ongelma

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämisestä järjestölähtöinen auttamistyö rajautuu kilpailun ulkopuolella olevaksi toiminnaksi. Tässä yhteydessä järjestölähtöisyys liittyy myös toiminnan yleishyödyllisyyteen: ”Raha-automaattivastuuksilla ja veikkaus- ja vedonlyöntipelitoiminnan voittovaroilla tuetaan kansalaisjärjestötoimintaa sekä kilpailun ulkopuolella olevaa, yleishyödyllistä järjestölähtöistä auttamistyötä”. Toiminnan keskiössä on auttaminen ja vertaistoiminta. (Valtioneuvosto 2007, 4.)

Yleishyödyllisten palvelujen tarkka määritelmä kuitenkin puuttuu lainsäädännöstä, ja lisäksi kunnilla on vastuu näiden yleishyödyllisten palvelujen järjestämisestä (Ojala 2010). Mihin järjestöjen yleishyödyllinen auttamistyö sijoittuu? Yleishyödyllistä kansalaisjärjestötoimintaa määrittäviä periaatteita ovat ”yhteisvastuullisuus, autonomisuus, aatteellisuus ja se, että perustana on sääntöjen tarkoituksena”. Ei näytä tarkoituksenmukaiselta luoda yleistä yleishyödyllisyyden määritelmää kuvaamaan tällaista aatteellista toimintaa. Valtioneuvosto onkin linjannut, että alakohtaisten erityistarpeiden mukaan tulee säätää yleishyödyllisyydestä erikseen, asiayhteyteen sopivalla tavalla. (Valtioneuvosto 2007, 1–2.) Keskeiseksi järjestölähtöisen toiminnan sisällöille voidaan tällöin nähdä järjestön itselleen asettamat tehtävät, periaatteet ja toimintaa ohjaava arvopohja.

Järjestötoiminnan ja julkisen palvelutuotannon suhde

Suurin osa Suomen sosiaali- ja terveysalan järjestöistä saa avustusta Raha-automaattiyhdistykseltä (RAY). Yksi RAY:n avustuskohde on järjestölähtöinen auttamistyö, joka on tai voi olla toimintaa, joka ei ole lakisääteisesti määriteltyä työtä ongelmien kohdanneiden tukemisessa (RAY Avustustoiminta 2012). Järjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyötä halutaan kuitenkin kehittää ja tehdä palvelutarjonnasta sellaista, että siinä voidaan hyödyntää kumpiakin palveluntuottajia. Linjauksia järjestöjen toiminnalle, joko itsenäisesti tai yhteistyössä kuntien ja paikallisten yritysten kanssa toteuttavaksi, on esitetty esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön Mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa (THL 2011), Masto-hankkeen loppuraportissa (STM 2011b) ja Kaste-ohjelman kehittä-

tämisohjelmassa (STM 2012). Myös Valtioneuvoston tulevaisuudenvisiossa vuodelle 2030 (Valtioneuvosto 2013) sekä sosiaali- ja terveysalan järjestöjen toimintaedellytysten kehittämistyöryhmän raportissa (STM 2014) järjestötoiminnan ja kuntien yhteistyö nähdään tulevaisuudessa yhä tärkeämpänä.

RAY ei kuitenkaan voi avustaa toimintaa, jonka se katsoo kuuluvan julkisen sektorin vastuulle (RAY Avustustoiminta 2012). Järjestölähtöisen auttamistyön avustamiseen liittyy tässä yhteydessä epäselvyys siitä, mitä käsitetään julkisen vastuun piirissä olevaksi. Palvelujen tuottaminen julkisen vallan velvoitteena on vain yksi näkökulma tarkastella sitä, miten palvelut tuotetaan, ja luonteeltaan julkisia palveluja voivat olla kunnissa myös tehtävät, jotka kunta on ottanut itselleen vapaaehtoisesti. (Valtioneuvosto 2007.) Epäselvä vastuu kuntien ja järjestöjen tarjoamien palvelujen välillä johtaa siihen, että osa ihmisistä jää vaille tarvitsemiaan palveluja. Erityisen haasteellisessa tilanteessa ovat tällöin haavoittuvimmassa asemassa olevat henkilöt (esimerkiksi mielenterveyskuntoutujat; ks. Valtioneuvosto 2007; Hokkanen ym. 2005). Kunnissa ei välttämättä ole mahdollista tarjota kaikkia tarvittavia palveluja, elinkeinotoimintana niitä ei ole kannattavaa tuottaa, eivätkä järjestöt saa toiminnalleen rahoitusta.

Lainsäädäntö tai RAY:n avustustoiminnan linjaukset eivät selkeytä riittävästi sitä, miten tehdään ero toiminnan julkisen rahoitusvelvollisuuden ja RAY-avustettavuuden välillä (Romppainen 2003). Selkeyttä palvelujen tuottamisen säädöspohjaan ja järjestöjen toimintaan vaikuttaviin rajoihin kaivataankin niin järjestöjen kuin valtion (STM 2011a) ja RAY:n taholta (Varjonen 2011). Myös Valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa linjataan, että kansalaisyhteiskunta ”ei voi ottaa vastuuta hyvinvointipalvelujen tuottamisesta ilman, että rakenteet ja toimintatavat määritellään selkeästi”. Tarvitaan ”julkisen sektorin, järjestöjen ja yksityisen sektorin yhteistä sopimista vastuista ja rooleista, uusien toimintamallien kokeilemista käytännössä sekä resurssien jakamista uusilla tavoilla”. Tulevaisuudessa ihmisten hyvinvoinnin turvaamisen kannalta keskeiseksi nähdään toimiva yhteistyö eri toimijoiden välillä, mikä liittyy sektori- ja hallintorajat ylittävään, laajempia näkökulmia hyödyntävään tapaan organisoida toimintaa. (Valtioneuvosto 2013, 49.)

Sektorirajat ylittävän yhteistyön merkitystä korostavaan näkemykseen palvelujen järjestämisestä on päätenyt myös *World Economic Forum* mietinnössään kansalaisyhteiskunnan tulevaisuudesta (ks. WEF 2013). Myös sosiaali- ja terveysalan järjestöjen toimintaedellytyksiä pohtineen työryhmän raportissa kehoitetaan tarkastelemaan järjestöjen tuottamia palveluita osana sosiaali- ja terveydenhuoltorakenteen kokonaisuutta. Erityinen järjestelmätason haaste koskee sitä, miten koko palvelujärjestelmää kehitetään niin, että palvelut toimivat ja ovat riittävän monipuoliset vastaamaan myös siihen palvelutarpeeseen, joka koskee erityisen haasteellisessa asemassa olevia ja johon vastaamisen on aja-

teltu olevan haasteellista nykyjärjestelmässä. (STM 2014.) Onkin todettu, että kolmannen sektorin merkitys ei ole vähenemässä, vaan kasvamassa (ks. Saukkonen 2013).

Markkinatalous ja järjestötoiminta

Talouden merkitystä painottava yhteiskunta haastaa järjestöt määrittelemään itseään ja toimintaansa uudella tavalla (ks. Niemelä 2003). Sosiaali- ja terveysalan järjestösektorin kohdalla toiminnan kannalta keskeisiä muutossuuntia ovat esimerkiksi toiminnan ohjauksen lisääntyminen (vrt. itsehallinnollisuus), lähestyminen liiketoiminnan periaatteita (vrt. *non-profit*) sekä muutos jonkin ryhmän edunvalvonnan roolista (”äänenä oleminen”) kohti selkeämpää palvelun tuottajan roolia (Saukkonen 2013). Useilla järjestöillä onkin myös elinkeinotoiminnasta saatavia tuloja.

Järjestötoiminnan periaatteisiin ei perinteisesti ole kuulunut markkinatalouteen kuuluva voitontavoittelu. Järjestölähtöisen palveluntuotannon periaatteita on verrattu markkinatalouden periaatteisiin niin, että järjestölähtöisen auttamistyön taloudellinen ylijäämä (mikäli sellaista syntyy) käytetään toiminnan kehittämiseen ja ylläpitämiseen. Järjestöissä auttamistyötä koskevat päätökset ovat kytköksissä myös järjestödemokratiaan ja järjestön toimijoihin, kun taas elinkeinotoiminnan päätöksentekoa voidaan luonnehtia tästä erilliseksi, ammatilliseksi. (Valtioneuvosto 2007.) Myös tuloverolaki määrittelee järjestöjen toimintaan vaikuttavan yleishyödyllisyysperiaatteen ja verovapaan tulon ehtoja, ja asettaa tätä kautta rajoja elinkeinotoiminnan ja yleishyödyllisen toiminnan välille (Saukko 2012; Tuloverolaki 1992/1535). Markkinatalouden periaatteiden hyödyntäminen voi myös olla vaikeaa tai se ei ole järjestön toiminnan kannalta järkevää. Elinkeinotoiminnan periaattein tuotettaviksi palveluksi sopivat esimerkiksi ne, joille on riittävästi kysyntää ja joilla on ”markkinoilla toimimaan kykenevä asiakaskunta” (Hokkanen ym. 2005, 62).

Järjestöjen ja elinkeinotoiminnan suhteen kehitystä on kuvattu käsitteellä ”uusi kolmas sektori”. Tällä tarkoitetaan järjestöpohjaista toimintaa, joka on ainakin osittain hyväksynyt elinkeinotoiminnan periaatteet. Esimerkiksi sellaiset sosiaali- ja terveyspalvelujen kentällä toimivat yhdistykset, jotka toimivat osana julkista palvelutuotantoa ja saavat toiminnastaan jossain määrin liikevoittoa, voidaan katsoa uuden kolmannen sektorin toimijoiksi (ks. taulukko 1). Uuden kolmannen sektorin toimintaideat juontavat juurensa 1990-luvun lamanjälkeiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen: uusi kolmas sektori kehittyi pyrkimyksistä hyödyntää järjestökentän mahdollisuuksia etsittäessä uudenlaisia ratkaisuja peruspalveluiden ja työllisyyden parantamiseen. (Kansalaisyh-

teiskunnan tutkimusportaali 2013.) Näin ollen uusi kolmas sektori on yhteydessä laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen, jossa kolmannen sektorin ja muiden vastaavien toimijoiden roolit ja asemat saavat uusia muotoja ja merkityksiä (ks. Saukkonen 2013).

Taulukko 1. Perinteinen ja uusi kolmas sektori (mukaillen Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali 2013)

Keskeiset piirteet	Perinteinen kolmas sektori	Uusi kolmas sektori
Toiminnan tarkoitus	Tietyn ryhmän etujen ajaminen ja toiminnan järjestäminen ko. ryhmälle	Palvelujen/tavaroiden tuottaminen ja myyminen, työllistäminen
Suhde julkiseen sektoriin	Tapauskohtainen	Osa julkista palvelurakennetta
Suhde taloudelliseen toimintaan	Ei liikevoiton tavoittelua, mahdolliset tuotot käytetään organisaation toimintaan	Liikevoiton tavoittelu
Juridinen muoto	Rekisteröity yhdistys	Rekisteröity yhdistys, säätiö, sosiaalinen yritys
Työntekijät	Vapaaehtoisia	Palkattuja asiantuntijoita

Kolmannen sektorin toimijoilla voi olla puhtaammin joko perinteisen tai uuden kolmannen sektorin toimintalogiikka, ja järjestössä voidaan toisaalta hyödyntää kumpaankin toimintatapaa samanaikaisesti. Osa järjestön toiminnasta voi esimerkiksi perustua vapaaehtoistoimintaan ja osa ammatillisesti tarjottuihin palveluihin. Tällaiset verkosto-organisaatiot voivat toimia usealla sektorilla (yksityinen, julkinen, kolmas). (Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali 2013.) Puhutaan myös hybridioorganisaatioista (engl. *hybrid organizations*), jos toiminta ei perustu pelkästään joko kolmannen tai yksityisen sektorin toimintalogiikkaan. Tällaisella rakenteella on suuri merkitys esimerkiksi organisaation sisäiselle hallinnoinnille. (ks. Cornforth & Spear 2010.)

Järjestöjen toimintaympäristön muuttumisessa on nähty sen aiheuttamien haasteiden lisäksi myös mahdollisuus: järjestöt voisivat rakentaa uudentyyppistä toimintaa ja toteuttaa perimmäistä tarkoitustaan haluamallaan tavalla. Virtanen näkee kolmannen sektorin osana yksityistä sektoria, sen kilpaillessa yksityissektorin kanssa palveluntuottajana samoin tuotantoedellytyksin. Virtasen mukaan tämä palvelutarjonnan kehitys mahdollistaisi järjestöille ”kansalaisista kumpuavien vaihtoehtojen” tuomisen palvelutuotannon kokonaisuuteen. (Virtanen 2010.) Järjestölähtöisyyden näkökulmasta kyse olisi järjestöjen omille juurilleen palaamisesta.

Paluu juurille

Vaikuttaa siltä, että järjestölähtöistä auttamistyötä voidaan hahmottaa kolmella eri tavalla. Useimmiten sillä viitataan yksinkertaisesti *RAY-avustettavuuteen*, ja tässä yhteydessä järjestölähtöistä auttamistyötä määrittelee RAY:n avustusstrategia. Joskus taas järjestölähtöisyys-käsitteellä viitataan johonkin, mitä se ei ole: se ei ole julkisen sektorin tai yksityisten yritysten tuottamaa auttamistyötä. Tällöin sillä tarkoitetaan yksinkertaisesti *järjestön tuottamaa* auttamistyötä, jolloin se liitetään myös toiminnan yleishyödyllisyyteen.

Edellä mainitut tavat hahmottaa järjestölähtöistä auttamistyötä palautuvat tavalla tai toisella yhteiskunnallisiin linjauksiin järjestöjen tehtävistä (ks. esim. THL 2011; STM 2011b; STM 2012). Tällainen ylhäältä alas -periaatteella annettu ja julkishallinnollisesti määrittyvä tehtävä voi olla aidosti järjestön tarkoituksen mukaista toimintaa, mutta se voi myös ohjata järjestöjen toimintaa joko houkuttelevien tai pakottavien rahoitusmahdollisuuksien kautta. Järjestöjen toiminnan ammatillistumisessa ja palvelutarjonnan lisääntymisessä on nähty riski siihen, että sosiaali- ja terveystajärjestöt voivat erkaantua niiden alkuperäisistä perustehtävistä (Vasama 2003, 9; Niemelä 2003).

Kolmas tapa hahmottaa järjestölähtöisen auttamistyön sisältöä on harvinaisempi (ks. kuitenkin Virtanen 2010), mutta se tarjoaa sisällöltään edellisiä mielekkäämmän tavan lähestyä järjestölähtöistä toimintaa. Järjestölähtöisyys voidaan nähdä *järjestön sääntöjen mukaisena auttamistyonä, jolla järjestö toteuttaa tarkoitustaan*. Tällöin toimintaa ohjaavat järjestön tarkoitus, säännöt ja strategia, jotka myös määrittelevät järjestölähtöisen auttamistyön sisällöt. Se, mitä kutsutaan järjestölähtöiseksi, määrittyy kunkin järjestön kohdalla erikseen.

Järjestölähtöisen auttamistyön määrittelyssä voimmekin lähteä ajatuksesta, jossa palataan järjestöjen alkuperäiseen tehtävään. Järjestölähtöisyys palvelutarjonnassa merkitsisi järjestön perusaatteen ja tehtävän toteuttamista. Tällöin on toissijaista, toteutetaanko auttamistyö valtionavusteisesti (RAY), elinkeinotoimen tai vapaaehtoistoiminnan piirissä (vrt. uusi kolmas sektori; Valtioneuvosto 2013; WEF 2013). Toisaalta tällöin mikä tahansa järjestön toteuttama auttamistyö ei ole järjestölähtöistä, jos sillä ei ole yhteyttä järjestön sääntöjen ja strategian mukaiseen tarkoitukseen. Järjestö voi esimerkiksi tuottaa palveluita rahoittaakseen muuta toimintaansa, mutta tällaisen auttamistyön nimeäminen järjestölähtöiseksi on ongelmallista, mikäli toiminnalla ei ole yhteyttä järjestön perustehtävään. Useimpien järjestöjen perustamisen taustalla on ollut ihmisten omakohtainen tarve tai kokemus yksilöllisistä ja yhteiskunnallisista epäkohdista. Mikäli avun tarve onnistutaan täyttämään muulla tavoin ja tähän liittyvät epäkohdat tulevat korjatuiksi, järjestön voi kaikei katsoa täyttäneen tehtävänsä tai sen pitää määritellä tarkoituksensa uudelleen.

Lopuksi

Kansalais- ja kansanterveysjärjestöt tekevät yhteiskunnallisesti merkittävää auttamistyötä. Yhteiskunnalliset ja rakenteelliset muutokset vaikuttavat ja tulevat vaikuttamaan järjestöjen rooliin palvelujärjestelmässä, mutta on todennäköistä, että järjestöjä tarvitaan myös jatkossa vastaamaan kansalaisten avuntarpeeseen. Järjestöjen toteuttama auttamistyö perustuu usein siihen, että järjestöt toimivat lähellä ihmisten arkea ja tunnistavat siten herkästi uusia ja katveeseen jääneitä avuntarpeita. Tällaisiin tarpeisiin voidaan vastata esimerkiksi vertaiskokemukseen perustuvan vapaaehtoistoiminnan avulla. Osa järjestöjen tuottamasta auttamistyöstä on vakiintunut osaksi palvelujärjestelmää julkisen ja yksityisen sektorin tuottamien palveluiden rinnalle. Monet järjestöt toimivatkin uuden kolmannen sektorin mallin mukaan tuottaen palveluita sekä markkinaehtoisesti että vapaaehtoistyönä. Näiden väliin jää RAY-avustuksella palkkatyönä toteutettava auttamistyö. Se kohdentuu tarpeisiin, jotka jäävät lakisääteisten palveluiden ulkopuolelle ja joiden toteuttaminen markkinaehtoisesti ei ole kannattavaa. Erityisesti tilanteessa, jossa palvelujärjestelmä on muutoksessa, järjestöjen on syytä olla selkeitä ja läpinäkyviä oman toimintansa perusteista. Minkä tahansa järjestön tuottaman auttamistyön kutsuminen järjestölähtöiseksi voi kuitenkin hämärtää järjestöjen tehtäviä yhteiskunnassa. Järjestölähtöisyyden käsite voi toisaalta auttaa järjestöjä kehittämään kansalaisia yhä paremmin palvelevaa auttamistyötä ja pitämään kiinni omista lähtökohdistaan.

Kirjallisuus

- Cornforth, Chris & Roger Spear (2010). The governance of hybrid organizations. Teoksessa David Billis (toim.). *Hybrid organizations in the third sector: challenges of practice, policy and theory*. Basingstoke: Palgrave, 70–89.
- Hokkanen, Joni, Aija Kettunen & Keijo Piirainen (2005). *Järjestöjen toiminnan yhtiöittäminen. Syitä ja seurauksia*. Sosiaalitalouden tutkimuskeskus, lokakuu 2005.
- Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali (2013). Uusi kolmas sektori, <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/uusi-kolmas-sektori>, Viitattu 13.11.2013.
- Niemelä, Jorma (2003). Järjestöt ajan hengen uudistajina. Teoksessa Jorma Niemelä & Virpi Dufva (toim.). *Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanella*. Jyväskylä: PS-kustannus, 108–131.
- Ojala, Marjo (2010). Yleishyödylliset palvelut, valtionavustukset ja kansalaisjärjestöt. Oikeusministeriö: Selvityksiä ja ohjeita, 41/2010.
- RAY Avustustoiminta (2012). Avustusstrategian 2012–2015 toimeenpanosuunnitelma. Vuosi 2013. Raha-automaattiyhdistys.

- Romppainen, Esko (2003). Raha-automaattiyhdistys ja kilpailu. Tutkimus kilpailu-
keuden vaikutuksista RAY:n avustustoimintaan erityisesti silmällä pitäen sosiaali-
ja terveystalouden hankintojen kilpailuttamisvelvoitetta. Raha-automaattiyhdis-
tys, avustustoiminnan raportteja 9.
- Saukko, Emilia (2012). Auttamisen kanavat – Sosiaali- ja terveysalan järjestöjen rahoitus
2001–2008. *Kansalaisyhteiskunta* 1/2012, 5–32.
- Saukkonen, Pasi (2013). Kolmas sektori – vanha ja uusi. *Kansalaisyhteiskunta* 1/2013, 6–31.
- STM (2014). Sosiaali ja terveysalan järjestöjen toimintaedellytysten kehittämistyöryhmän
raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö: raportteja ja muistioita 4/2014.
- STM (2012). Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012–
2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1/2012.
- STM (2011a). Sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestöt sosiaali- ja terveysministeriön
kumppaneina. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 5/2011.
- STM (2011b). Masto-hankkeen (2008–2011) loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön
selvityksiä 15/2011.
- THL (2011). Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Toimeenpanosta
käytäntöön 2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Raportti 6/2011.
- Tuloverolaki 1992/1535, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535>, 14.1.2014.
- Valtioneuvosto (2007). Valtioneuvoston periaatepäätös kansalaisjärjestöjen toimintaedel-
lytysten edistämisestä. Oikeusministeriö: Julkaisuja 4/2007.
- Valtioneuvosto (2013). Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko: kestäväällä kasvulla hyvin-
vointia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2013.
- Varjonen, Elina (2011). RAY kansalaisten ja yhteisöllisyyden vahvistajana. Esitelmä Kampa
III –seminaarissa 24.10.2011, [http://www.chydenius.fi/tutkimus/yhteiskuntatieteet/
sosiaalityon-tutkimus/hankkeet/kampa/kampa-seminaarit/kampa-seminaari/semi-
aari-2011-varjonen](http://www.chydenius.fi/tutkimus/yhteiskuntatieteet/sosiaalityon-tutkimus/hankkeet/kampa/kampa-seminaarit/kampa-seminaari/semi-aari-2011-varjonen), viitattu 4.9.2013.
- Vasama, Jouko (2003). Esipuhe. Teoksessa Jorma Niemelä & Dufva Virpi (toim.) *Hyvinvoin-
nin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhanella*. Jyväskylä: PS-
kustannus, 6–10.
- Virtanen, Martti (2010). Kolmas sektori, markkinatalous ja kilpailu. YTY ry (toim.). *Jär-
jestöt voimana muutoksessa*. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen vuosikirja 2011. Helsinki:
Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry, 20–31.
- WEF (2013). The future role of civil society. World Economic Forum: World scenario
series, January 2013, <http://www.weforum.org/reports/future-role-civil-society>,
viitattu 10.1.2014.